

ผู้หญิงกับศาสนา: ทักษะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนา ของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย*

WOMEN AND RELIGION: SOCIAL PERSPECTIVES ON RELIGIOUS ACTIVITY MANAGEMENT OF THERAVADA BHIKKHUNI IN THAILAND

พระครูโฆสิตวัณณานุกุล

Phrakhrukositwattananukul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Si Thammarat Campus, Thailand

E-mail: moodee583@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักการและพัฒนาการบวชภิกษุณีพุทธเถรวาทในประเทศไทย 2) ศึกษาทักษะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย และ 3) วิเคราะห์ทักษะทางสังคมที่มีต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 12 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัย พบว่า หลักการและพัฒนาการบวชภิกษุณีพุทธเถรวาทในประเทศไทย สตรีไทยส่วนใหญ่ไปบวชเป็นภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย ครีลังกา เป็นการบวชโดยสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ ส่วนภิกษุณีที่บวชในประเทศไทยเป็นการบวชผสมผสานระหว่างสงฆ์ 2 ฝ่าย และ 2 นิกาย ได้แก่ นิกายเถรวาทและมหายาน โดยมีสถานภาพของภิกษุณีกับคณะสงฆ์ไทย คือ มหาเถรสมาคมไม่ยอมรับการบวชภิกษุณีฝ่ายเถรวาท ทักษะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย สังคมมองว่า มีบทบาทผู้รักษาพระธรรมวินัย เผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณทางสังคม เป็นผู้นำทางศาสนา และมีความสามารถในการบรรลुธรรม วิเคราะห์ทักษะทางสังคมที่มีต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย สังคมมีทัศนะต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทยว่า ภิกษุณีสามารถดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และมีความเหมาะสม ทั้งบทบาทหลัก ได้แก่ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา บทบาทรอง ได้แก่ การสังคมสงเคราะห์ การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: ผู้หญิง, ศาสนา, มุมมองทางสังคม, ภิกษุณี, กิจกรรมทางศาสนา

* Received 10 June 2020; Revised 12 November 2020; Accepted 14 November 2020

Abstract

The purposes of this article were 1) to study the principles and development of the ordination of Theravada Buddhist Bhikkhuni in Thailand. 2) to study the social perspectives towards religious activities of Theravada Bhikkhuni in Thailand and 3) to analyze social perspectives on religious activities of Theravada Bhikkhuni in Thailand. This research was a qualitative research focus on document and field study. The sample consisted of 12 persons. The presentation was by the analytical description. The results of the research were found as follows: the principles and development of the ordination of Theravada Buddhist Bhikkhuni in Thailand. Most Thai women are ordained as Theravada Bhikkhuni in Sri Lanka. They are ordained by two main sects, namely the Bhikkhuni and monks. As for the Bhikkhuni who are ordained in Thailand, they are a combination of two main sects of monks and two denominations: Theravada and Mahayana sect. The status of Theravada bhikkhuni has not been recognized by the Thai Sangha. As the social perspectives on religious activities of Theravada Bhikkhuni in Thailand. Society sees the role of the keeper of the Dharma, spreading Buddhist principles, being social spiritual center, being a religious leader, and capable of attaining Dharma. The analysis of social perspectives towards religious activities of Theravada Bhikkhuni in Thailand. Society perspectives the religious activities of Theravada Bhikkhuni in Thailand that Buddhist Bhikkhuni can carry out Buddhist activities. And is suitable both the main role is to follow the dharma teachings Buddhist rituals and the propagation of Buddhism, the secondary role is social work promotion and conservation of arts, culture and environment.

Keywords: Female, Religion, Social Perspective, Bhikkhuni, Religious Activity

บทนำ

การบวชภิกษุณีของพุทธบริษัทหรือการเข้าสู่สังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประพจน์พรหมจรรย์ซึ่งเป็นการกระทำที่สูงสุดแห่งทุกข์ เป็นการปฏิบัติตามพุทธบัญญัติ มีความสำคัญในฐานะการเข้าสู่ภิกษุณีภาวะ ภิกษุณีเป็นหนึ่งในพุทธบริษัททั้ง 4 ซึ่งในธรรมวินัยพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ตถาคตปรินิพพาน ภิกขุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยยังให้ความเคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในกันและกันนี้ และเป็นเหตุปัจจัยสัทธิธรรมตั้งมั่นอยู่นาน (พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี), 2552) พุทธวจนะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พุทธบริษัททั้ง 4 สถานะ

คือ พระภิกษุ พระภิกษุณี พุทธอุบาสก และพุทธอุบาสิกา เป็นผู้ที่มีหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนา และสืบทอดเจตนารมณ์ของพระศาสดาในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนสืบไป ดังนั้น การดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพระพุทธศาสนานั้น มิได้ขึ้นอยู่กับพระภิกษุสงฆ์เพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ อุบาสก อุบาสิกา ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ ทั้งการอุปถัมภ์ การบำรุงรักษา ตลอดจน การเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ดังนั้นเมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่ากิจกรรมที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้นเป็นหน้าที่ของบุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ (เดือน คำดี, 2544)

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแก่มาตุคาม เช่นเดียวกับพระภิกษุ และการอุปสมบทภิกษุณีนั่น ก็ดำเนินต่อมาจนตลอดสมัยแห่งพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ ในสมัยนั้นจึงมีสตรีหลายท่านที่มีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น ด้านการเป็นหลักในการทำนุบำรุงศาสนา หรือแม้แต่ด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ตัวอย่างเช่น นางขุชุตตรา ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจนเป็นพหูสูตสามารถแสดงธรรมได้ดีเยี่ยม หรือนางวิสาขามหาอุบาสิกา ก็เป็นนักร้องสมสงเคราะห์ ที่มุ่งมั่นทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ในยุคนั้นอย่างไม่ย่อท้อ ในกาลนั้น สตรีที่เข้ารับการอุปสมบทเป็นภิกษุณี บางท่านสามารถบรรลุปะนาหนะอันดีเยี่ยมและได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะ โดยเฉพาะภิกษุณีองค์แรกของพระพุทธศาสนา คือ พระมหาปชาบดีโคตรมีเถรี ซึ่งเป็นพระมารดาเลี้ยงของเจ้าชายสิทธัตถะ ท่านมีความศรัทธาอย่างแรงกล้า และมีความประสงค์ที่ต้องการจะออกบวช จึงทูลอ้อนวอนขอ บวชพระพุทธเจ้าถึงสามครั้ง แต่ไม่เป็นผล จนกระทั่ง พระอานนท์ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรง อนุญาต โดยมีเงื่อนไขว่า พระนางปชาบดีโคตรมีเถรีจะต้องรับเอาคุณธรรม 8 ประการ เป็นข้อปฏิบัติที่ทำได้อย่างมาก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) ประวัติของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา จากที่พระพุทธองค์ทรงประกาศหลักธรรมให้แพร่หลายออกไปแล้ว ก่อให้เกิด พุทธบริษัทจำนวนมากายที่มีความศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในจำนวนพุทธบริษัทนั้นได้มีสตรีจำนวนหนึ่งได้มาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ทำให้เกิดบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีความประพฤติดี เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์ (ที.ปา. (ไทย) 11/72/88) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในทางพระพุทธศาสนา แม้ผู้หญิงจะมีสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพและโอกาสในการบวชเท่าเทียมกับผู้ชาย แต่เงื่อนไขในการบวชของภิกษุณีและภิกษุสงฆ์มีความแตกต่างกัน คือ วินัยของภิกษุณีสงฆ์จะมีมากกว่าพระภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีจะต้องถือศีล 311 ข้อ ในขณะที่ภิกษุสงฆ์จะต้องถือศีลเพียง 227 ข้อ อาจเป็นเพราะผู้หญิงมีข้อปลีกย่อยในการดำรงชีวิตมากกว่าผู้ชาย เช่น ต้องมีผ้ารัดถัน (ผ้ารัดอก) ซึ่งผู้ชายไม่จำเป็นต้องมี (วิ.ภิกขุณี. (ไทย) 3/19/301-302) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในทรรศนะของพระพุทธองค์ มนุษย์ในพระพุทธศาสนา จะเป็นบุรุษหรือสตรีเพศก็ตาม ก็สามารถศึกษาธรรมะและให้ความเกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนาได้ การสร้างบุญกุศลได้ด้วยธรรมบูชา คือ การปฏิบัติธรรม อามิสบูชา คือ การถวายสิ่งของต่าง ๆ เพื่ออุปถัมภ์พระภิกษุให้ปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวก สตรีหรือบุรุษก็สามารถช่วยเผยแผ่พระ

ศาสนาโดยทางอ้อม เพราะสามารถช่วยให้ผู้คนได้เข้าใจและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ ก็ยิ่งช่วยเหลือพระศาสนาได้มากขึ้นทั้งกำลังทรัพย์และการนำข้าทาสบริวารให้เข้ามาร่วมกิจกรรมทางพระศาสนา (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2541)

ดังนั้น ในปัจจุบัน กรณีภิกษุณีพิพาทจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่สังคมไทยและสถาบันสงฆ์ยังหาข้อยุติไม่ได้ มีภิกษุณีหลายรูปที่ลุกขึ้นต่อต้านกระแสการโต้แย้งการกลับมาของภิกษุณีอีกครั้ง และมีสตรีหลายท่านพยายามที่จะบวชเป็นภิกษุณีเพื่อทำหน้าที่ของพุทธบริษัทได้เท่าเทียมกับภิกษุสงฆ์ ท่ามกลางความขัดแย้งในสังคมที่หลากหลายกระแส เช่น การเรียกร้องการยอมรับสถานภาพของภิกษุณีในประเทศไทย การเรียกร้องความเสมอภาคเท่าเทียมการบวชของผู้ชายผู้หญิงในสังคมไทย เราสังเกตเห็นได้ว่า มีนักบวชสตรีกลุ่มหนึ่งในประเทศไทยที่พยายามจัดกิจกรรมหลากหลาย เช่น โครงการอบรมสตรีชาวพุทธ โครงการอบรมเพิ่มพลัง โครงการธรรมะจากแม่ ละครธรรมะผ่านมือถือ และโครงการรับศีลพระโพธิสัตว์ (วุฒิชัย อ่ำบำรุง, 2550) เพื่อต้องการที่จะให้สังคมมองเห็นบทบาทและสถานภาพของภิกษุณีทางพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น เพราะเป็นที่เชื่อกันว่า หากสตรีได้โอกาสในการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วจะมีสถานะทางสังคมสูงเทียบเท่ากับพระสงฆ์หรือนักบวชชายได้ หรืออย่างน้อยสูงกว่าสถานะของแม่ชีดังปรากฏในปัจจุบัน จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า การเรียกร้องให้มีการบวชภิกษุณีโดยเฉพาะเถรวาทเกิดจากการตระหนักถึงสถานะที่ต่ำกว่าของผู้หญิงผู้ประสงค์จะเข้าสู่พื้นที่ทางศาสนา ทั้งนี้การต่อสู้เรียกร้องดังกล่าวกลับถูกปฏิเสธอย่างหนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่นับถือพุทธศาสนา นิกายเถรวาท ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้คุมอำนาจทั้งรูปแบบการบริหารปกครองที่เป็นรูปธรรมและผู้มีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชน เหตุผลที่ใช้อ้างอย่างได้ผลในปัจจุบันของพระสงฆ์เถรวาทจึงอยู่ที่ความไม่เอื้อเฟื้อของพระวินัย กล่าวคือ พระพุทธเจ้าบัญญัติให้ภิกษุณี (หรือสิกขมานาผู้จะบวชเป็นภิกษุณี) ต้องอุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่าย ทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุสงฆ์ ซึ่งปัจจุบัน พระสงฆ์เถรวาทเชื่อว่า ภิกษุณีในสายเถรวาทได้ขาดหายไปแล้ว คุณสมบัติของผู้จะให้การอุปสมบท (อุปชฌาย์ฝ่ายภิกษุณี) จึงหมดไปด้วย อันเท่ากับการบวชภิกษุณีเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับพระวินัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) ในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ทัศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี สรุปความได้ว่า 1) การศึกษาพระไตรปิฎกในแง่มุมของสตรี จะนำไปสู่ความเท่าเทียมกันทางการศึกษา เศรษฐกิจ แก้ปัญหาเรื่องความมั่นคง เรื่องโสเภณี เรื่องการเกิดโรคเอดส์ หรือแม้แต่อธิกรณ์ระหว่างพระภิกษุกับสตรี เปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ปฏิบัติธรรมและแสดงศักยภาพของตนให้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยรวม และได้ศึกษาในพระไตรปิฎก 2) ศักยภาพบรรลุดุธรรม ความเป็นหญิงเป็นชายถ้ามองถึงจุดหมายสูงสุด คือทุกคนมี ศักยภาพบรรลุดุธรรมเหมือนกันหมด เพราะสตรีและบุรุษมีความเสมอภาคคือความเป็นมนุษย์ การเกิดเป็นหญิงบ้าง เป็นชายบ้างหมุนเวียนไปแล้วแต่กรรมของตน การแยกว่าเป็นสตรีเป็นบุรุษเป็นการมองในช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ความจริงแต่ละคนมีทั้งความเป็นสตรีและความเป็น

บุรุษเปลี่ยนไปเรื่อย ส่วนสตรีในประเทศไทยไม่สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้เพราะวินัยมีข้อกำหนดอยู่ว่า การบวชภิกษุณีต้องมีภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาทเป็นอุปชฌาย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544)

จากเหตุผลที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า ปัจจุบันสถานภาพทางสังคมหลาย ๆ สังคมยังมีความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างชัดเจนระหว่างบุรุษและสตรี โดยเฉพาะเรื่องการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ครั้นย้อนกลับไปในสมัยพุทธกาล ซึ่งถ้าลองพิจารณาในคำตรัสของพระพุทธเจ้าจะมีบางตอนที่แสดงให้เห็นว่า ภิกษุณีเป็น 1 ใน 4 พุทธบริษัท ที่เป็นผู้สืบทอดหลักธรรมและเจตนารมณ์อื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนา อาจจะเป็นเพราะแนวคิดที่เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของสตรี วัฒนธรรมประเพณี หรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยไม่มีเจตนาที่จะสนับสนุนหรือคัดค้านการบวชภิกษุณีแต่อย่างใด นอกเหนือจากจุดประสงค์เพื่อที่จะทำการศึกษาให้ทราบถึงทัศนะทางสังคมที่เกี่ยวกับการทำกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย ปัญหาอุปสรรค และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบวชภิกษุณี เพื่อข้อมูลที่ได้รับจะมีประโยชน์และเป็นองค์ประกอบต่อมุมมองในการตัดสินใจของการยอมรับการบวชภิกษุณีในสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการและพัฒนากการบวชภิกษุณีพุทธเถรวาทในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาทัศนะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย
3. เพื่อวิเคราะห์ทัศนะทางสังคมที่มีต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ผู้หญิงกับศาสนา : ทัศนะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Study) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.1 ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดวาทกรรมในการสร้างทัศนะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

1.2 การศึกษาวิเคราะห์หลักการและพัฒนากการบวชภิกษุณีพุทธเถรวาทในประเทศไทย และทัศนะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

1.3 วิเคราะห์การเรียนรู้ทัศนคติทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

1.4 สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมาองค์ประกอบของวาทกรรมในการสร้างทัศนคติทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

สำหรับเกณฑ์การคัดเลือกเอกสารมาใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารตามกรอบความคิดของ บี ดีโฮโบล แวน ดาเลน (Deobold B. Van Dalen & William J. Meyer, 1962) ประกอบด้วย 2 เกณฑ์ คือ เกณฑ์การพิจารณาภายนอก (External Criteria) และเกณฑ์การพิจารณาภายใน (Internal Criteria) ดังมีรายละเอียด ดังนี้

เกณฑ์การพิจารณาภายนอก (External Criteria) พิจารณา 4 ประเด็น คือ 1) แหล่งที่มาของเอกสารเป็นแหล่งปฐมภูมิและเป็นแหล่งที่เชื่อถือได้ 2) ความน่าเชื่อถือของผู้เขียนเอกสาร หลักฐาน และสถานภาพของผู้เขียน 3) ความน่าเชื่อถือของเอกสารและหลักฐานเป็นเอกสารต้นฉบับหรือได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ เป็นเอกสารทางการที่เชื่อถือได้ 4) วัตถุประสงค์และเนื้อหาเอกสารเป็นที่ยอมรับหรือเชื่อถือได้

เกณฑ์การพิจารณาภายใน (Internal Criteria) พิจารณา 4 ประเด็น คือ 1) ผู้เขียนเอกสารเป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง เป็นผู้เชี่ยวชาญและความสามารถในเนื้อหาของเอกสารหรือหลักฐานนั้น 2) แหล่งอ้างอิงของเอกสารหรือหลักฐานเชื่อถือได้ 3) เนื้อหาสาระของเอกสารเป็นผลการศึกษาบนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ไม่มีลักษณะการบิดเบือนความจริงหรือเป็นเพียงความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียนหรือผู้ศึกษา 4) สาระเนื้อหาความชัดเจนและมีความหมายตรงประเด็น ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาเอกสารที่ละฉบับและคัดเลือกไว้เพื่อเป็นหลักฐานในการวิจัยและใช้เอกสารอื่น ๆ ซึ่งได้อ้างอิงถึงข้อมูลในการศึกษาต่อไป

2. การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงกับศาสนา: ทัศนคติทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

2.1 กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมายที่จะศึกษา โดยการสัมภาษณ์ในการสร้างทัศนคติทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

2.2 ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - Informant) ทั้งนี้เพื่อพิจารณาถึงผู้หญิงกับศาสนา: ทัศนคติทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

2.3 ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ถึงแนวทางสร้างทัศนคติทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

2.4 ถอดองค์ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงกับศาสนา: ทศนะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย

2.5 สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะทั้งในระดับนโยบาย องค์กรชุมชน และระดับปัจเจกบุคคล

ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. พื้นที่ดำเนินการวิจัย พื้นที่ในการวิจัย ได้แก่ สำนักภิกษุณีธรรมสถาน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีเกณฑ์พิจารณาจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภิกษุณีในด้านต่าง ๆ เช่น กิจวัตรประจำวัน การปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย การมีส่วนร่วมในจัดกิจกรรมทางศาสนา และการสังคมสงเคราะห์อื่น ๆ ได้แก่ 1) ผู้นำภิกษุณีและตัวแทนภิกษุณี จำนวน 1 รูป 2) ผู้นำพระภิกษุสงฆ์และพระภิกษุสงฆ์ จำนวน 2 รูป 3) ตัวแทนชุมชน จำนวน 5 คน 4) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 1 คน และ 5) ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน รวม 12 รูป/คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้คัดเลือกมาแล้ว ด้วยการวิเคราะห์จากหลักฐานหรือเอกสารที่เชื่อถือได้ แล้วนำมาวิเคราะห์โดยปรับความคิดที่เอนเอียงออกไปให้มีความเป็นวัตถุวิสัยหรือน่าเชื่อถือมากที่สุด ซึ่งสามารถศึกษาและยืนยันได้จากข้อมูลที่พิสูจน์แล้ว โดยผู้วิจัยทำการอ่านเอกสารที่ได้รวบรวมไว้ เพื่อจับใจความและประเด็นสำคัญและทำการจดบันทึกแต่ละใจความที่ได้ไว้ หลังจากนั้น ผู้วิจัยให้ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ในประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงกับศาสนา: ทศนะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย เป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของผลการวิเคราะห์เอกสารที่ได้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่หนึ่งและข้อที่สอง

4. การนำเสนอผลการวิจัย

หลังจากผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความสอดคล้อง และความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลที่ได้จากการศึกษา จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาเขียนบรรยายตามหลักวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ โดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการเขียนอภิปรายแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

1. หลักการและพัฒนาการบวชภิกษุณีพุทธเถรวาทในประเทศไทย สตรีไทยส่วนใหญ่ไปบวชเป็นภิกษุณีเถรวาทในประเทศศรีลังกา เป็นการบวชโดยสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์

และภิกษุสงฆ์ ส่วนภิกษุณีที่บวชในประเทศไทยเป็นการบวชผสมผสานระหว่างสงฆ์ 2 ฝ่าย และ 2 นิกาย ได้แก่ นิกายเถรวาทและมหายาน โดยมีสถานภาพของภิกษุณีกับคณะสงฆ์ไทย คือ มหาเถรสมาคมไม่ยอมรับการบวชภิกษุณีฝ่ายเถรวาท เพราะเห็นว่าวงศ์ของภิกษุณีขาดสูญไปแล้วจึงไม่มีภิกษุณีผู้เป็นปวัตตินีที่จะทำการบวชให้สตรีได้ สถานภาพของภิกษุณีกับรัฐบาลรัฐให้สิทธิในการถือหรือนับถือศาสนาอย่างสมบูรณ์ไม่มีสิทธิก้าวถ่ายเพราะเป็นเรื่องของจิตใจ แต่การปฏิบัติตามความเชื่อถือเป็นเสรีภาพที่มีขอบเขต สถานภาพของสามเณรีและภิกษุณีรัฐวางตนเป็นกลาง และสถานภาพของภิกษุณีกับสังคม แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มที่มีความคิดเชิงอนุรักษ์ มีความคิดแบบเถรวาท ไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงใด ๆ จากพุทธพจน์เดิม มีการตัดสินใจโดยอิงหลักทางนิติศาสตร์ จึงมีความเห็นคัดค้าน และกลุ่มที่ความคิดเชิงปฏิรูป ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสมัยใหม่ มีความคิดเห็นก้าวหน้า มองเป็นประโยชน์ในมิติทางสังคม ตัดสินใจโดยอิงหลักทางรัฐศาสตร์ จึงมีความเห็นสนับสนุน อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติตนของภิกษุณีนั้น ภิกษุณีจะต้องยึดมั่นและปฏิบัติในหลักธรรม 8 ข้อ ได้แก่ 1) นางภิกษุณีแม้บวชแล้ว 100 ปี ต้องทำอภิวาท การลุกขึ้นต้อนรับ อัญชลีธรรม และสามัคคีธรรมแก่ภิกษุผู้บวชในวันนั้น นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต 2) นางภิกษุณีไม่พึงจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต 3) นางภิกษุณีพึงหวังธรรม 2 อย่างจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน คือ การถามวันอุโบสถ กับการเข้าไปหา เพื่อรับโอวาท นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต 4) นางภิกษุณีจำพรรษาแล้ว พึงปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย (ภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์) ด้วยฐานะ 3 คือ ด้วยได้เห็น หรือด้วยได้ฟัง หรือด้วยนึกถึงเกียจ นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต 5) นางภิกษุณีที่ต้องครุธรรม (ต้องอาบัติสังฆาทิเสส) พึงประพฤติมานัตตลอดปักษ์ในสงฆ์ 2 ฝ่าย นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต 6) นางสิกขมานา (สตรีผู้ก่อนเป็นนางภิกษุณี ต้องเป็นนางสิกขมานา แปลว่า ผู้ศึกษา) ได้ศึกษาสิกขาในธรรม 6 ประการตลอด 2 ปีแล้ว จึงควรแสวงหาอุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่าย (คือ ก่อนจะบวชเป็นนางภิกษุณี จะต้องเป็นนางสิกขมานา 2 ปี ระหว่าง 2 ปี รักษาศีล 6 ข้อ ขาดไม่ได้ ศีล 6 ข้อ คือ ศีล 5 กับเพิ่มข้อที่ 6 อันได้แก่ การเว้นบริโภคอาหารในเวลาวิกาล) นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต 7) นางภิกษุณี ไม่พึงด่า ไม่พึงบริภาษภิกษุด้วยปริยายใด ๆ นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต 8) จำเดิมแต่วันนี้ไป ห้ามนางภิกษุณีว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุ ไม่ห้ามภิกษุว่ากล่าวสั่งสอนนางภิกษุณี นี่เป็นธรรมที่นางภิกษุณีพึงสักการะ นับถือ เคารพ บูชา ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต

2. ทักษะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย ประกอบด้วย บทบาทผู้รักษาพระธรรมวินัย และความสามารถในการบรรลุลหกรรม บทบาทผู้เผย

แผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา บทบาทการเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณทางสังคม บทบาทการเป็นผู้นำทางศาสนา และบทบาทความสามารถในการบรรลุธรรม โดยผู้ข้อมูลสำคัญมีทัศนะที่สอดคล้องกันว่า บทบาทต่าง ๆ ที่ภิกษุณีเถรวาทปฏิบัติในประเทศไทย เป็นบทบาทที่แสดงออกผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ได้ขัดต่อพระธรรมวินัย

3. วิเคราะห์ทัศนะทางสังคมที่มีต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย การบวชภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย สามารถบวชได้ทั้งการบวช 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ และภิกษุสงฆ์ และการบวชฝ่ายเดียว บวชกับภิกษุณีสงฆ์ หรือบวชกับพระสงฆ์ เพราะเป็นไปตามพระธรรมวินัย ในกรณีที่บวชผสมผสานทั้ง 2 นิกายสามารถบวชได้ เนื่องจากไม่มีข้อห้ามของพุทธบัญญัติ สำหรับกรณีที่มีการบวชภิกษุณีทุกปี และบวชครั้งละจำนวนหลายรูป ถือว่าผิดอาบัติปาจิตตีย์ แต่ต้องดูเจตนารมณ์ เนื่องจากในสมัยพุทธกาลมีสตรีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ทำให้ไม่มีที่พักและการปกครองดูแลไม่ทั่วถึง ในด้านทัศนะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาท ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมองว่า “ภิกษุณีสามารถดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และมีความเหมาะสม ทั้งบทบาทหลัก ได้แก่ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบทบาทรอง ได้แก่ การสังคมสงเคราะห์ การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม” (พระครูวาทีธรรมวิรัช, 2562)

อภิปรายผล

จากการวิจัย เรื่อง “ผู้หญิงกับศาสนา : ทัศนะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย” มีผลการวิจัย สามารถอภิปรายผล ได้ดังนี้

1. หลักการและพัฒนการบวชภิกษุณีพุทธเถรวาทในประเทศไทย พบว่า สตรีไทยส่วนใหญ่ไปบวชเป็นภิกษุณีเถรวาทในประเทศศรีลังกา เป็นการบวชโดยสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ ส่วนภิกษุณีที่บวชในประเทศไทยเป็นการบวชผสมผสานระหว่างสงฆ์ 2 ฝ่าย และ 2 นิกาย ได้แก่ นิกายเถรวาทและมหายาน โดยมีสถานภาพของภิกษุณีกับคณะสงฆ์ไทย คือ มหาเถรสมาคมไม่ยอมรับการบวชภิกษุณีฝ่ายเถรวาท เพราะเห็นว่าวงศ์ของภิกษุณีขาดสูญไปแล้ว สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาชินวัฒน์ แสงชาตรี เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล” พบว่า สตรีในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาลเมื่อได้เข้ามาสู่ธรรมวินัยโดยการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว ได้กระทำบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างสม่ำเสมอ อันเนื่องมาจากหลักคำสอนได้สนับสนุนให้มีความเป็นอิสระเพิ่มมากขึ้น ให้สามารถทำคุณประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นได้อย่างเต็มศักยภาพ ดังหลักฐานในพระไตรปิฎกได้แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า ภิกษุณีบางรูปมีความเชี่ยวชาญ และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่กิจการศาสนา จนได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนและได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธองค์ไว้ในความเป็นเลิศตำแหน่งต่าง ๆ ที่เรียกว่า เอตทัคคะ นอกจากนั้น ภิกษุณีสามารถเผยแผ่กิจการ

ของศาสนา มีบทบาทสำคัญในศาสนาเท่าเทียมกับภิกษุ แต่บทบาทของฝ่ายภิกษุสงฆ์ดูเหมือนทำได้โดดเด่นมากกว่าภิกษุณี เพราะภิกษุสงฆ์สามารถเที่ยวจาริกไปในที่ต่าง ๆ รูปเดียวได้ ภิกษุณีไม่สามารถทำได้ (พระมหาชินวัฒน์ แสงชาตรี, 2548)

2. ทักษะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย พบว่า สังคมไทยมองว่า ภิกษุณีประกอบด้วยบทบาทผู้รักษาพระธรรมวินัย และความสามารถในการบรรลุธรรม บทบาทผู้เผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา บทบาทการเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณทางสังคม บทบาทการเป็นผู้นำทางศาสนา และบทบาทความสามารถในการบรรลุธรรม สอดคล้องกับการศึกษาของ อาคม สานูวิตร์ เรื่อง “ทัศนคติของนักศึกษาหญิงในระดับอุดมศึกษาที่มีต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย” พบว่า ภูมิหลังความเข้าใจเกี่ยวกับภิกษุณีของผู้ตอบแบบสอบถามมีระดับตั้งแต่ “มากที่สุด” จนถึง “น้อย” โดยมีความรู้มากในเรื่องพุทธบริษัทสี่ อันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มีความรู้ปานกลางในความแตกต่างระหว่างแม่ชีและภิกษุณี และมีความรู้ที่น้อยที่สุดเกี่ยวกับภิกษุณีไทย นอกจากนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามยังมีทัศนคติที่สอดคล้องกันในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของภิกษุณี สถานภาพในสังคม และในสถาบันทางศาสนา รวมทั้งเห็นด้วยอย่างมากที่จะให้ภิกษุณีสามารถร่วมในศาสนกิจ (อาคม สานูวิตร์, 2550) และสอดคล้องกับการศึกษาของวุฒิชัย อ่ำบำรุง เรื่อง “สถานภาพและบทบาทของภิกษุณีในประเทศไทย” พบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนที่ให้การยอมรับสถานภาพของภิกษุณีมีจำนวนมากกว่าผู้ที่ไม่ให้การยอมรับ ในส่วนของบทบาทของภิกษุณีผลของแบบสอบถามทำให้เห็นความคาดหวังของสังคมที่มีต่อบทบาทของภิกษุณี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ภิกษุณีสามารถอยู่ในสังคมได้ (วุฒิชัย อ่ำบำรุง, 2550)

3. วิเคราะห์ทักษะทางสังคมที่มีต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย พบว่า การบวชภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย สามารถบวชได้ทั้งการบวช 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ และการบวชฝ่ายเดียว บวชกับภิกษุณีสงฆ์ หรือบวชกับพระสงฆ์ เพราะเป็นไปตามพระธรรมวินัย ในกรณีที่บวชผสมผสานทั้ง 2 นิกาย สามารถบวชได้ เนื่องจากไม่มีข้อห้ามของพุทธบัญญัติ และสามารถมีบทบาทสำคัญต่าง ๆ มากมาย สอดคล้องกับการศึกษาของ พลเผ่า เพ็งวิภาศ เรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา” พบว่า บทบาทของภิกษุณี มี 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) บทบาทด้านการเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา 2) บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ 3) บทบาทด้านการปกครอง 4) บทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม 5) บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยบทบาทที่ภิกษุณีได้แสดงออกมาใน 5 ด้านนั้น เป็นประโยชน์เกื้อกูลในการขัดเกลา จิตใจของคนให้ดีงามและเป็นประโยชน์เกื้อกูลด้วยการสร้างความสงบสุขต่อสังคมโลก (พลเผ่า เพ็งวิภาศ, 2561)

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง “ผู้หญิงกับศาสนา : ทักษะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย” ผู้วิจัยได้ตกผลึกเป็นองค์ความรู้ใหม่ สรุปเป็นโมเดลคือ WSRT Model = SPRT โดยมีคำอธิบาย ดังนี้

WSRT Model มาจากคำว่า Women and Religion: Social Perspectives on Religious Activity Management of Theravada Bhikkhuni in Thailand คือ รูปแบบการสร้างทักษะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย เป็นแนวคิดเพื่อนำไปสู่การมีมุมมองทางสังคมเชิงบวกต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทอันจะช่วยให้ผู้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมเกิดสันติสุข โดยประกอบด้วยขั้นตอนการปฏิบัติกิจกรรม คือ

S = Social Perspectives (ทักษะทางสังคม) เป็นทักษะและมุมมองทางสังคมที่มีต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย เป็นการมองถึงจุดอ่อน จุดแข็ง และผลลัพธ์ที่ดี

P = Positive Mind (จิตบวก) เป็นการมองกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความคิดเชิงบวกของผู้คนในสังคม

R = Religious Activity (กิจกรรมทางศาสนา) เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา เช่น การเผยแผ่หลักคำสอนทางศาสนา การเป็นผู้รักษาพระธรรมวินัย การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การเป็นผู้นำศรัทธาของชุมชน เป็นต้น ที่สตรี (ภิกษุณี) ได้ใช้พื้นที่ทางศาสนา (ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ) สร้างสังคมสันติสุข

T = Theravada Bhikkhuni (ภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย) หมายถึง ภิกษุณีสายเถรวาทที่บวชจากประเทศต่าง ๆ และอยู่ประจำในประเทศไทย เป็นผู้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน และสร้างสังคมสันติสุข

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ผู้หญิงกับศาสนา: ทักษะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย สตรีไทยส่วนใหญ่ไปบวชเป็นภิกษุณีเถรวาทในประเทศศรีลังกา แต่คณะสงฆ์ไทยโดยมหาเถรสมาคมไม่ยอมรับสถานภาพความเป็นภิกษุณี เพราะเห็นว่า วงศ์ของภิกษุณีขาดสูญไปแล้ว ประเด็นทักษะทางสังคมต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทยนั้น สังคมไทยมีทัศนคติยอมรับในบทบาทต่าง ๆ เช่น บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รักษาพระธรรมวินัย เป็นผู้นำทางศาสนา หรือเป็นผู้ที่สามารถบรรลุธรรมได้ นอกจากนั้น เมื่อวิเคราะห์ถึงทักษะทางสังคมที่มีต่อกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย ก็พบว่า ภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทยสามารถกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ สามารถบวชได้เนื่องจากไม่มีข้อห้ามของพุทธบัญญัติ ถึงวันนี้ ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับสถานภาพ

และบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ของภิกษุณีในประเทศไทย ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรหันหน้ามาพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อยุติความเห็นต่างและสร้างความเข้าใจร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อช่วยกันธำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้ดำรงมั่นในสังคมไทยตราบนานเท่านาน

เอกสารอ้างอิง

- เดือน คำดี. (2544). ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. ใน โครงการวิจัยพุทธศาสตร์ศึกษา ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2541). สตรีในคัมภีร์ตะวันออก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูวาทีธรรมวิวัช. (18 กันยายน 2562). ผู้หญิงกับศาสนา: ทิศนะทางสังคมต่อการจัดกิจกรรมทางศาสนาของภิกษุณีเถรวาทในประเทศไทย. (พระครูโฆสิตวัณณานุกูล, ผู้สัมภาษณ์)
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). ทศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัย ถึงภิกษุณี. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระมหากรมล ถาวโร (มิ่งคำมี). (2552). การวิเคราะห์บทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาชินวัฒน์ แสงชาตรี. (2548). ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พลเผ่า เพ็งวิภาศ. (2561). การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา. ใน ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วุฒิชัย อ่ำบำรุง. (2550). สถานภาพและบทบาทของภิกษุณีในประเทศไทย. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อาคม สานูวิตร. (2550). ทศนคติของนักศึกษาหญิงในระดับอุดมศึกษาที่มีต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Deobold B. Van Dalen & William J. Meyer. (1962). Understanding Educational Research. New York: McGraw-Hill Book Company.